

7 CONCLUSIE

Dit boek is ontstaan uit verwondering over de ontwikkeling van het zogeheten 'minderhedenonderzoek' in Nederland en meer specifiek uit de behoefte om een theoretische verklaring te vinden voor de machtsvorming van migranten en wel één die aansluit bij internationale wetenschappelijke debatten. Mijn verwondering heeft betrekking op de onmacht van 'minderhedenonderzoekers' om bepaalde dringende vragen adequaat te beantwoorden en op het geringe theoretische rendement van hun onderzoek. Ik vermag niet in te zien waarom het 'minderhedenonderzoek' theoretisch zo schraal, eenzijdig en provincialistisch is, terwijl elders zulke interessante theoretische debatten worden gevoerd. Dit boek is bedoeld als een poging om inzichten uit de neomarxistische theorie binnen het Nederlandse wetenschappelijke discours over migranten te brengen. Ik heb daarvoor goede redenen: deze inzichten helpen ons namelijk beter te begrijpen en verklaren wat er aan de hand is dan de inzichten uit het gangbare 'minderhedenparadigma'.

In de inleiding van dit boek heb ik mijn verwondering neergelegd in negen verschillende vragen, waarin ook aspecten van de machtsvorming van migranten aan de orde komen. In dit slothoofdstuk recapituleer ik deze vragen - waarvan de samenhang mij nu duidelijk is geworden! - en beantwoord ik ze op basis van de inzichten die ik in dit boek heb ontwikkeld.

(1) *Waarom stevent de 'geleide integratie' van 'etnische minderheden' ondanks alle kennis en zorg op een mislukking af?* 'Minderhedenonderzoekers' in Nederland nemen algemeen aan dat sociale processen van buitenaf kunnen worden beïnvloed. Volgens hen kan zelfs zo'n ingewikkeld sociaal proces als de 'integratie' van nieuwkomers tot op grote hoogte worden gestimuleerd en gereguleerd. Voor onderzoekers zelf is bij dergelijke projecten van *social engineering* een belangrijke ondersteunende en deels richtinggevende rol weggelegd, of zij eisen die wel op. Maar gebeurt ook wat zij voorspellen? Alle inspanningen ten spijt zijn de resultaten van de 'geleide integratie' van 'etnische minderheden' vooralsnog

beneden peil. Op de vraag hoe het 'ondenkbare' mogelijk is, staan wetenschapsbeoefenaren met de mond vol tanden. Op zijn best wijzen zij op externe factoren, zoals de toegenomen algemene werkloosheid, die roet in het eten hebben gegooit.

Op basis van inzichten ontleend aan de neomarxistische theorie ben ik in staat die vraag wel te beantwoorden, namelijk door het project van de 'geleide integratie' van 'etnische minderheden' zelf ter discussie te stellen. Dit project - vooral maar niet uitsluitend in de vorm van het Minderhedenbeleid - komt in feite neer op ingrijpen in processen van distributie. Het streven de produktiewijze te continueren, de schaarste te reguleren en de eenheid van de natie-staat te bewaren brengt met zich mee dat migranten een bepaalde plaats in het produktieproces innemen en dat duidelijk wordt op basis waarvan en op welke manier zij aanspraak kunnen maken op schaarse sociale goederen en diensten. Dit proces van verdeling bevat een politieke en een ideologische component. De politieke verdeling van goederen en diensten geschiedt aan de hand van een ideologisch geconstrueerde hiërarchie. Naargelang zijn of haar positie in die hiërarchie heeft iemand veel of weinig toegang tot goederen en diensten. Die hiërarchie wordt geconstrueerd door betekenis te geven aan bepaalde menselijke kenmerken, zoals iemands fenotype, religie, gedrag, nationaliteit enzovoort. Ofschoon verschillende processen van betekenisgeving door elkaar kunnen lopen en zelfs in elkaar vervlochten kunnen zijn, is het overheersende proces in Nederland dat van betekenisgeving aan sociaal-culturele kenmerken: minorisering. Deze kenmerken maken alle andere ondergeschikt. Door minorisering worden alle mensen binnen de grenzen van de natie-staat gecategoriseerd in 'minderheden' en een 'meerderheid'. Op zichzelf is dit een algemeen proces, dat in een eerdere historische fase al resulteerde in de constructie van een sociale categorie van 'onmaatschappelijken'. Nu wordt het ook toegepast op bepaalde migranten door hun sociaal-culturele afwijking van de burgerlijke standaard te problematiseren. Aangezien men die afwijking in verband brengt met hun etnische herkomst, spreek ik hier van 'etnische minorisering', resulterend in de constructie van 'etnische minderheden'. 'Etnische minderheden' zijn categorieën mensen die niet echt worden beschouwd als volwaardige leden de imaginaire gemeenschap, die de Nederlandse natie

vormt, maar die onder bepaalde voorwaarden wel lid kunnen worden. Dát is het hoofddoel van de 'geleide integratie' van 'etnische minderheden'. Doch zolang 'etnische minderheden' (nog) worden aangemerkt als mensen die zich inadequaat conformeren aan de Nederlandse levenswijze krijgen zij minder toegang tot geprivilegieerde posities of sociale goederen en diensten. Nu begrijp ik waarom de 'geleide integratie' van 'etnische minderheden' niet de verwachte resultaten heeft opgeleverd: het Minderhedenbeleid en aanverwante projecten reguleren en structureren de verdeling van posities, goederen en diensten zo, dat 'etnische minderheden' slechts een speciaal, en somtijds gedeprivilegieerd aandeel toebedeeld krijgen.

(2) *Hoe het komt dat 'etnische minderheden' bijna categorisch te boek staan als probleem-categorie?* 'Minderhedenonderzoekers' hebben zich tot dusver nog nauwelijks in deze vraag verdiept. Wel verkondigt de WRR (1989: 9) dat 'etnische minderheden' teveel worden gezien als "zorgcategorieën" van de overheid. Hun afhankelijkheid van uitkeringen en welzijnsvoorzieningen zou al hun initiatief doen wegebben, met alle nadelige gevolgen van dien voor hun 'integratie'. Een bezwaar tegen deze zienswijze is dat 'etnische minderheden' ook buiten de sfeer van de overheid als 'probleemcategorie' worden beschouwd. Het gaat hier eigenlijk niet zozeer om een vraagstuk dat betrekking heeft op de materiële 'lasten' van de staat, zoals de WRR suggereert, maar om een ideologisch vraagstuk.

Opnieuw helpen neomarxistische inzichten mij deze vraag te beantwoorden. Ik kan ten dele verwijzen naar het antwoord op de vorige vraag. 'Etnische minderheden' zijn het produkt van een ideologisch proces waarin de constructie van 'probleemcategorieën' een centraal element vormt. Dit proces krijgt een krachtige impuls door de neergang van de economische conjunctuur en de daaropvolgende ontwikkeling van het Minderhedenbeleid. Die laatste sanctioneert immers de ideologische voorstelling dat 'etnische minderheden' geen volwaardige deelnemers aan de samenleving zijn. Anders dan de WRR beweert, dateert de problematisering van 'etnische minderheden' - of eigenlijk van hun sociaal-culturele non-conformiteit - van een veel vroegere periode dan toen zij een beroep gingen doen op sociale voorzieningen. Al in de late jaren vijftig, dus toen allen

een baan hadden, werden 'gastarbeiders' om precies dezelfde reden tot 'probleem-categorie' verheven. Ofschoon 'gastarbeiders' voor haast honderd procent een werkkring hadden, stonden ze toch te boek als 'niet geïntegreerd'. Toen had deze problematisering evenwel een tamelijk vrijblijvend karakter omdat zij werden geacht toch naar hun land van herkomst zouden terugkeren.

(3) *Hoe komt het dat migranten buiten de centra van de politieke macht staan?* Volgens de meeste 'minderhedenonderzoekers' is de machtsvorming van migranten het produkt van hun 'integratie'. Zolang hun politieke gedrag tot op grote hoogte wordt bepaald door hun politieke cultuur, zullen zij de weg naar de macht niet goed kunnen volgen. In deze zienswijze speelt machtsvorming zich af binnen het culturele domein. Impliciet nemen onderzoekers aan dat de Nederlanders een homogene cultuur hebben die hún machtsvorming begunstigt en dat Nederlanders gelijkkelijk in de politieke macht delen. Hoe weinig realistisch is deze aanname.

Hoeveel scherper inzicht kan worden verkregen door machtsvorming te beschouwen als uitkomst van processen van verdeling van de hulpbron macht. Culturele factoren - verbonden aan migranten - kunnen die verdeling beïnvloeden, maar zijn daarvoor niet wezenlijk. Het gaat primair om politieke en ideologische factoren. Migrantenverven zoveel van het sociale goed 'macht' als hun wordt toegestaan te verwerven. Net als bij de distributie van andere goederen en diensten interfereren ideologische processen, in dit geval het proces van minorisering. Zolang in de samenleving - en vooral in de centra van de politieke macht - hun sociaal-culturele non-conformiteit wordt geproblematiseerd, wordt hun weinig ruimte geboden binnen de centra van de macht: hun non-conformiteit geldt dus als legitimatie voor hun uitsluiting van de macht en als leidraad voor de creatie van relatief onbetekenende protopolitieke instellingen als welzijnsinstellingen, inspraakorganen, subcommissies enzovoort.

(4) *Waarom bestaat in Nederland geen krachtige en authentieke emancipatiebeweging van migranten?* 'Minderhedenonderzoekers' stellen deze vraag niet, dus hun visie kan ik niet weergeven. Volgens mij moet de afwezigheid van zo'n emancipatiebewe-

ging worden verklaard uit het feit dat migranten zelf de overheersende ideologische voorstelling hebben geïnternaliseerd. De spraakmakers uit kringen van migranten percipiëren de positie van 'etnische minderheden' eveneens primair in sociaal-culturele termen. Ofschoon zij bepaalde sociaal-culturele kenmerken positief waarderen, neigen zij er ook toe dergelijke kenmerken te problematiseren: 'etnische minderheden' zijn sociaal-cultureel 'anders', incapabel tot volwaardige participatie en dienen langs geleidelijke en tijdelijk pluralistische weg in de Nederlandse politiek te worden geïntroduceerd. De meeste migrantenpolitici in spe maken deel uit van het 'minderhedenwezen' dat door de overheid en het particuliere initiatief van de grond is gebracht om deze 'geleide integratie' van 'etnische minderheden' te bewerkstelligen. Hun positie is dus in belangrijke mate afhankelijk van de praktische uitwerking van minorisering. Hun vereenzelviging met het hegemonische discours draagt bij tot de instandhouding van een geminoriseerde verdeling van de politieke macht. Dat komt neer op een gekwalificeerde en van buitenaf gecontroleerde plaats in 'categoriale voorzieningen'.

(5) *Dragen categoriale voorzieningen bij tot de machtsvorming van migranten?* Kenmerkend voor de situatie in Nederland is de nimbus van welzijnsachtige voorzieningen voor 'etnische minderheden'. Voor deze 'doelgroep' is een omvangrijk en wijd vertakt netwerk van categoriale voorzieningen opgericht die, althans volgens de gangbare zienswijze, de 'geleide integratie' van migranten faciliteert. Hun kracht zou zitten in de intrinsieke mogelijkheid om de sociaal-culturele afstand tussen 'etnische minderheden' en de rest van de samenleving te overbruggen. Zij vormen in feite een tijdelijk pluralistisch aanbod, een plek voor 'etnische minderheden' om politiek te bedrijven op hun eigen 'etnische' manier. Ze zijn een 'sluis' die de conformering aan de Nederlandse manier van doen voorzichtig op gang brengt. Langs deze weg komen de 'etnische minderheden' vanzelf tot machtsvorming. Deze zienswijze is evenwel niet houdbaar, zo blijkt met name uit de casus over de ouderparticipatie van migranten in het onderwijs.

Zojuist stelde ik al dat de concentratie van migrantenpolitici in spe in het 'minderhedenbedrijf' de ontwikkeling van een krachtige en authentieke

emancipatiebeweging in de weg staat. Maar ik wil nog een stap verder gaan. Mijn redenering luidt als volgt. De ontwikkeling van categoriale voorzieningen moet worden begrepen in het licht van een bepaalde verdeling van sociale goederen en diensten. Ze is in die zin de uitkomst van het proces van minorisering en drukt dus uit dat 'etnische minderheden' geen volwaardige leden van de imaginaire gemeenschap van Nederlanders zijn. Het feit dat ze bestaan, reproduceert deze ideologische voorstelling en legitimeert dus ook de uitsluiting van 'etnische minderheden' van reguliere machtsposities. Categoriale voorzieningen zijn enerzijds een instrument om 'minderheden' van hun sociaal-culturele non-conformiteiten af te helpen en hen te doen conformeren aan een door anderen ideaal geachte manier van politiek bedrijven. Anderzijds bieden zij aan reguliere instituties een excuus om geen politieke ruimte te bieden aan deze migranten, zolang althans hun non-conformiteit voortduurt. Hun bestaan zelf vormt een politieke en ideologische barrière voor de machtsvorming van migranten. De paradoxale situatie doet zich echter voor dat zowel degenen die migranten willen uitsluiten, als degenen die zijn geïnvolveerd in het 'minderhedenwezen', parallelle belangen hebben bij de instandhouding van deze geminoriseerde situatie.

(6) *Waarom bemoeit de overheid zich zo actief met de positie van migranten?* 'Minderhedenonderzoekers' nemen doorgaans aan dat de bemoeienis van de overheid met 'achterstandsgroepen' in verzorgingsstaten tot haar natuurlijke taken behoort. Zonder die intensieve en goedbedoelde ingreep kunnen 'etnische minderheden' het niet bolwerken. Ondersteuning van de overheid is productief voor hun 'integratie'. Waarom ondanks de talrijke inspanningen van de overheid de resultaten van het Minderhedenbeleid beneden peil blijven of, specifieker, 'etnische minderheden' niet tot machtsvorming kunnen komen, is een raadsel. Een fundamentele verhandeling over de rol van de overheid heb ik bij 'minderhedenonderzoekers' nog niet aangetroffen.

Wederom neem ik mijn toevlucht tot het neomarxisme. Volgens de neomarxistische inzichten reageert de overheid niet slechts op sociale omstandigheden, maar levert zij ook een niet te onderschatten zelfstandige bijdrage aan de ontwikkeling daarvan. Juist in hoog-ontwikkelde verzorgingsstaten is de overheid

diep doorgedrongen in het sociale leven. Het is niet zo dat de overheid alle sociale processen volledig determineert, maar ze reguleert en structureert veel. Niet in de laatste plaats interfereert ze in processen van sociale verdeling. Ze speelt een hoofdrol in de constructie van de imaginaire gemeenschap van de natie en in het aanwijzen van 'probleemcategorieën'. In Nederland is het inderdaad aanwijsbaar dat de overheid voorop loopt bij de sociale constructie van 'etnische minderheden'. De bemoeienis van de overheid komt voort uit haar streven de dominante produktiewijze op gang te houden, schaarste te reguleren en de samenleving beheersbaar te houden. De aanwezigheid van 'etnische minderheden' - dat wil zeggen van categorieën van de bevolking die zij ziet als sociaal-cultureel afwijkend - zou de eenheid van de natie in de weg staan en een hinderpaal vormen voor de volledige ontplooiing van de aanwezige produktiecapaciteit. De overheid laat op grote schaal wetenschappelijk onderzoek verrichten ter adstructie van deze opvatting en ter verkenning van mogelijke oplossingen.

(7) *Waarom leveren 'minderhedenonderzoekers' uit Nederland geen wezenlijke bijdrage aan het internationale theoretische debat?* Dit is een vraag waar 'minderhedenonderzoekers' zich niet zo druk over maken. Het leveren van een theoretische bijdrage is niet hun uitgangspunt. Zij leggen zich bovenal en op de eerste plaats toe op het leveren van een maatschappelijke bijdrage. Zij stellen hun wetenschappelijke arbeid daarmee ten dienste van projecten van *social engineering*, zoals het Minderhedenbeleid, en aanvaarden zo de kaders die door beleidsmakers zijn gesteld. Uitgaande van de specifieke Nederlandse beleidscontext zoeken zij naar specifiek Nederlandse oplossingen voor de 'problematiek van etnische minderheden'. De situatie in andere landen valt buiten hun gezichtsveld of bekijken zij slechts vanuit de specifiek Nederlandse invalshoek. Niet alleen reproduceren zij aldus het dominante discours, bovendien laten zij mogelijkheden liggen om een theoretisch gefundeerd en helder inzicht te verwerven in sociale ontwikkelingen in West-Europa. Wat in Nederland gebeurt, is - vanuit een bepaalde gezichtshoek bezien - niet per se uniek. Wat de neomarxistische theorie juist zo interessant maakt is haar axioma dat zich in alle landen dezelfde soort

processen voordoen, te weten processen van produktie en verdeling, maar dat alle landen dezelfde vraagstukken op een andere, specifieke manier oplossen. Een werkelijk inzicht kan worden verkregen door die specificiteiten te vergelijken.

(8) *Hoe moeten verschijnselen zoals racisme theoretisch worden begrepen en verklaard?* De plaats die nieuwkomers in de samenleving innemen, is volgens 'minderhedenonderzoekers' het resultaat van een proces van 'integratie' en heeft weinig van doen met racisme. Huns inziens is racisme geen intrinsieke eigenschap van de Nederlandse samenleving, maar hooguit een eigenschap van een beperkt aantal individuen. Misschien hebben 'minderhedenonderzoekers' gelijk dat racisme in Nederland een ondergeschikt verschijnsel is, maar een theoretische onderbouwing daarvoor geven zij niet. Bovendien gaan zij al te gemakkelijk voorbij aan andere, vergelijkbare processen die zich mogelijk in Nederland voordoen.

Gezien vanuit het neo-marxisme zijn verschijnselen als racisme en discriminatie essentiële onderdelen van een verdelingsmechanisme. Racisme is een ideologie - geen praktijk - die de verdeling van sociale goederen en diensten doorkruist. Deze ideologie komt neer op het geven van betekenis aan fenotypische kenmerken zoals huidskleur of haarvorm. Inherent aan dit proces van betekenisgeving is de vorming van 'rassen'. Door deze 'geracialiseerde' kenmerken positief of negatief te waarderen wordt vervolgens een hiërarchie van 'rassen' geconstrueerd die in de praktijk wordt gebruikt om bepaalde mensen toegang te verlenen tot bevoorrechte posities, goederen en diensten of om hen juist daarvan uit te sluiten. Aldus gedefinieerd, is er in Nederland slechts in beperkte zin sprake van racialisering of van racisme. Het betaamt niet om betekenis te geven aan fenotypische kenmerken. Er is in Nederland echter een *vergelijkbare* ideologie *en vogue*, te weten die van minorisering. Het is hier namelijk alleszins betamelijk om mensen te selecteren op grond van sociaal-culturele kenmerken. In Nederland worden 'etnische minderheden' van geprivilegieerde positie uitgesloten niet zozeer op grond van geracialiseerde kenmerken (omdat ze 'zwart' zijn), maar op grond van hun sociaal-culturele non-conformiteit (omdat ze 'anders' zijn). Ofschoon het hier gaat om processen rond verschillende *signifiers*, hebben ze dezelfde sociale betekenis.

(9) *Waar ligt het primaat van de sociale positie van migranten: bij hun cultuur of hun klasse?* 'Minderhedenonderzoekers' gaan ervan uit dat etnische scheidslijnen de voornaamste sociale scheidslijnen zijn. Etnische of culturele verschillen zijn min of meer 'natuurlijke' verschillen, meegebracht door mensen uit uitheemse streken. Ze spreken van 'etnische minderheden' indien de betreffende categorieën ook nog kampen met langdurige sociale achterstand. In principe kunnen 'minderheden' die achterstand inhalen, en wel door zich te 'integreren', want de Nederlandse samenleving is een *open society*. Maar hangt de sociale positie van 'etnische minderheden' wel af van het welslagen van het proces van 'integratie'? De preoccupatie met culturele factoren staat mijns inziens een scherp zicht op andere factoren, laat staan op de samenhang daarmee, in de weg.

Laat ik nog eens kijken naar de processen van verdeling. De toedeling van posities en schaarse goederen en diensten hangt samen met de betekenis die wordt toegekend aan geselecteerde culturele of sociaal-culturele kenmerken. Relevant voor de sociale positie van nieuwkomers zijn dus niet zozeer hun sociaal-culturele kenmerken zelf, maar de betekenis die men daaraan geeft. En aangezien 'etnische minderheden' het produkt zijn van zo'n proces van betekenisgeving, zijn de etnische of culturele scheidslijnen boven alles sociaal geconstrueerde scheidslijnen. Het zijn scheidslijnen die op de eerste plaats te vinden zijn in het brein van mensen. De ideologische standaard om te bepalen welke sociaal-culturele kenmerken problematisch zijn, representeert vooral de levenswijze van de burgerlijke klassen. Daarom wordt sociaal-culturele non-conformiteit (zowel van nieuwkomers als van inheemse Nederlanders) geproblematiseerd naarmate ze bij lagere sociale klassen is gelokaliseerd. Daarom worden Belgen, Duitsers, Japanners of Amerikanen niet als 'minderheden' gecategoriseerd. Minorisering draagt derhalve bij aan de verwezenlijking van klassendifferenties. Dit betekent dat de constructie van 'etnische minderheden' inherent is aan de manier waarop in Nederland klassenverhoudingen tot stand komen.